

Determinanten van de intentie tot het plegen van winkeldiefstal bij jongeren. Een geïntegreerde benadering

Ann De Buck

Lieven Pauwels

Abstract: Deze studie gaat in op de intentie tot het plegen van een winkeldiefstal. Terwijl veel criminologisch onderzoek een focus heeft gehad op risico- en beschermingsfactoren van zelfgerapporteerde criminaliteit, is het zo dat de keuzeprocessen, en in dit geval het proces van intentievorming nog maar nauwelijks onderzocht is. De Belgische gegevens verzameld in het kader van de internationale zelfrapportagestudie laten ons wel toe hierover uitspraken te doen. In deze bijdrage bestuderen we dit intentieproces en laten ons daarbij leiden door de brede versie van de rationele keuzebenadering van Opp, het model van gepland gedrag en de situationele handelingstheorie. De resultaten suggereren dat jongeren zich een intentie vormen tot het plegen van een winkeldiefstal op basis van een reeks van omgevingscues uit de ontwikkelingscontext, maar vooral op basis van hun individuele eigenschappen en de concrete blootstelling aan criminogene situaties waaraan zij zijn blootgesteld.

Trefwoorden: intentie tot het plegen van winkeldiefstal, situationele handelingstheorie, Keuzetheorieën, theorie van gepland gedrag, jeugd delinquentie

1. Inleiding en probleemstelling

Deze bijdrage gaat over de intentie tot het plegen van criminaliteit. Intenties zijn instructies die mensen zichzelf geven met betrekking tot het uitvoeren van het gedrag. Uit onderzoek blijkt dat gedragsintenties een hoge voorspellende waarde hebben voor gedrag (SHEERAN, 2002). Politiediensten worden vaak opgeroepen voor winkeldiefstallen. Het is daarom relevant voor veiligheidsactoren te begrijpen welke elementen een rol spelen bij het vormen van intenties. Het fenomeen winkeldiefstal betreft het *stelen van goederen, bestemd voor de verkoop, uit een winkel of warenhuis tijdens de openingsuren* (KRASNOVSKY & LANE 1998, vrij vertaald). Deze definitie onderscheidt winkeldiefstal duidelijk van diefstal gepleegd door personeelsleden of een overval op een winkel buiten de openingsuren (HIRTENLEHNER et al. 2014a). Uit de

Politiële Criminaliteitsstatistieken (PCS) ¹ blijkt dat voeding, kleding en parfum of schoonheidsproducten de meest frequent gestolen items zijn. De waarde per gestolen goed mag dan eerder beperkt zijn, het probleem wordt zwaar onderschat. Winkeldiefstal behoort tot de delicten met hoge prevalentiecijfers en met een stevig prijskaartje eraan omdat de schade en het inkomensverlies voor de economische sector hoog oplopen. Volgens de Global Retail Theft barometer², een wereldwijd wetenschappelijk onderzoek naar winkeldiefstal en derving van inkomsten in 16 landen, zouden retail-bedrijven tot 1,3% van hun omzet verloren zien gaan ten gevolge van winkeldiefstal. In de realiteit ligt het *dark number* hoog, de meeste feiten worden immers niet ontdekt of niet aangegeven (FARRINGTON 1999; HIRTENLEHNER et al. 2014a).

Uit criminografisch onderzoek weten we dat (jonge) adolescenten oververtegenwoordigd zijn als plegers van winkeldiefstal: vooral de categorie jongeren tussen 14-16 jaar kent de hoogste prevalentie-cijfers (FARRINGTON 1999; KLEMKE 1992). De grootste proportie plegers zijn jongens maar ook meisjes zijn, in vergelijking met andere delicten, sterk vertegenwoordigd in de cijfers. Uit onderzoek weten we ook dat de belangrijkste redenen om een winkeldiefstal te plegen van financiële aard zijn ('*ik kon het niet betalen en ik wou dat*'), omwille van de kick, uit verveling of omwille van sociale groepsdruk (i.e. het samen plegen met peers, erbij willen horen of persoonlijke status in de groep) (zie ook HIRTENLEHNER et al. 2014a, 2014b).

In deze bijdrage willen we een dieper inzicht verkrijgen in de aspecten die de intentie tot het plegen van een winkeldiefstal vorm geven. Om deze vraag te beantwoorden maken we in voorliggende studie gebruik van een geïntegreerd theoretisch raamwerk.

In steeds meer recent onderzoek naar oorzaken van regel overtredend gedrag zijn onderzoekers geïnteresseerd in de context waarbinnen iemand handelt en keuzes maakt. We definiëren deze context als *de situationele handelingscontext*. De term "*situationeel*" verwijst naar de specifieke wisselwerking tussen het individu en de omgeving waarin een persoon zich bevindt. We zijn in deze studie gedeeltelijk geïnspireerd door de Situationele Handelingstheorie (hierna SAT) (WIKSTRÖM et al 2012), maar bekijken het keuzegedrag van mensen vanuit een zeer breed gedefinieerde versie van de theorie van het rationele handelen (OPP, 2017). Dit is compatibel met de gedragseconomische bril van TVERSKY EN KAHNEMAN (1992), die de

---

¹ http://www.stat.policefederale.be/assets/pdf/crimestat/nationaal/rapport_2016_trim1_nat_belgie_nl.pdf. Geraadpleegd op 27 november 2016.

² Het volledige verslag over de Global Retail Theft Barometer 2014-2015 kan geraadpleegd worden op globalretailtheftbarometer.com (beschikbaar voor verschillende landen en regio's)

mens als suboptimale beslissers zien. Vanuit de brede versie van de rationele keuzebenadering wordt ervan uitgegaan dat de mens zich bij het stellen van handelingen laat leiden door diens eigen preferenties (normatieve en niet-normatieve preferenties), opportuniteiten en beperkingen en de subjectieve nuttigheid van de gevolgen van handelingen. We nemen daarbij aan dat de mens absoluut geen rationele actor is, zoals men vroeger dacht, maar in het alledaagse leven beslissingen neemt onder onzekere omstandigheden. Onzekerheid, maar met een zekere voorspelbaarheid. Dit inzicht vullen we aan met een theorie die zeer compatibel is met dit overkoepelende raamwerk: de situationele handelingstheorie. De basisassumptie van de situationele handelingstheorie is dat regelovertreding het directe gevolg is van de specifieke wisselwerking tussen een persoon met zijn of haar individuele kenmerken en de onmiddellijke omgeving waarin het individu zich bevindt, ook met bepaalde kenmerken. Omgevingskarakteristieken zoals provocaties, temptaties brengen bij het individu een “moreel overwegingsproces” op gang. Dit overwegingsproces kan spontaan plaatsvinden of na overweging. *In eerste instantie* dient het individu regelovertreding zoals het plegen van een winkeldiefstal te percipiëren als een mogelijke manier van handelen. *Pas in tweede instantie* wordt een keuze gemaakt of minstens de intentie gevormd om het delict te plegen. De perceptie van gedragalternatieven is daarbij cruciaal: bij moreel weerbare jongeren komt het eenvoudigweg niet op om doelen te bereiken door het plegen van een winkeldiefstal.

En welke gedragalternatieven het individu percipieert, wordt op zijn beurt bepaald door de individuele moraliteit, hetgeen wij met de term het morele kompas duiden. Een individu die het plegen van een winkeldiefstal niet in overeenstemming kan brengen met de eigen morele normen en waarden, wordt niet getriggerd door bepaalde opportuniteiten uit de handelingscontext omdat hij/zij de winkeldiefstal eenvoudigweg niet ziet als een manier van handelen (WIKSTRÖM et al. 2012). De basisargumentatie is dus dat niet iedereen op dezelfde manier reageert op temptaties of provocaties.

Onderzoek naar de wisselwerking tussen individuele kenmerken en omgevingskenmerken en het keuzeprocess is veel minder onderzocht dan onderzoek naar de kenmerken die zelfgerapporteerde delinquentie verklaren (HAAR & WIKSTRÖM 2010; PAUWELS 2016; WIKSTRÖM et al. 2012). De unieke insteek aan deze bijdrage is de aandacht voor het intentieproces. Het proces waarlangs men een intentie vormt tot het stellen van gedrag is vooral in psychologisch onderzoek al veel onderzocht, maar niet met betrekking tot regel overtredend handelen. We gaan met deze bijdrage na of de individuele intentie om een winkeldiefstal te

plegen rechtstreeks het gevolg is van de wisselwerking tussen individuele kenmerken en omgevingskarakteristieken waaraan het individu wordt blootgesteld. We maken daarbij gebruik van Belgisch empirisch onderzoek dat we uitvoerden bij adolescenten uit de eerste en tweede graad van het secundair onderwijs in vier gemeenten: Gent, Aalst, Luik en Verviers (GAVRAY 2015; PAUWELS, 2017; PAUWELS et al. 2015).

De structuur van het artikel is als volgt. We formuleren eerst onze onderzoekshypothesen. Daarna lichten we het theoretisch raamwerk toe op het fenomeen winkeldiefstal. We presenteren de schematische weergave van de centrale concepten en hun onderlinge relaties om vervolgens over te gaan tot de toetsing van onze proposities.

2. Toetsbare proposities

In deze bijdrage wordt uitgegaan van drie volgende proposities, die we aan een empirische toets onderwerpen:

Propositie 1 De accumulatie van blootstelling aan negatieve gebeurtenissen in de ontwikkelingscontext beïnvloedt de intentie om een winkeldiefstal te plegen maar dit effect is indirect en verloopt via de individuele geneigdheid om regelovertreding als alternatief te zien en de blootstelling aan criminogene settings (exposure).

Propositie 2 De individuele geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskenmerken hebben direct een effect op de intentie om een winkeldiefstal te plegen. Een hoge individuele criminele geneigdheid en hoge niveaus van blootstelling aan criminogene settings verhogen de kans dat een individu kiest om een winkeldiefstal te plegen.

Propositie 3 De intentie om een winkeldiefstal te plegen wordt bepaald door de wisselwerking tussen de individuele criminogene geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskenmerken. Jongeren die niet geneigd zijn regelovertreding als acceptabel handelingsalternatief te zien, worden niet beïnvloed door de blootstelling aan criminogene settings. Het effect van blootstelling aan criminogene settings wordt sterker naarmate de

geneigdheid tot het zien van criminaliteit als handelingsalternatief toeneemt.
Dit is het principe van de morele correspondentie.

3. De intentie tot het plegen van een winkeldiefstal: theoretische bril

Deze bijdrage bevat elementen van diverse tradities, die een lange onderzoekstraditie kennen, zeer compatibel met elkaar zijn maar nooit eerder gecombineerd werden: de brede versie van de rationele keuzetheorie van OPP (2017), de theorie van het gepland gedrag van FISHBEIN EN AJZEN (2011) en de situationele handelingstheorie (SAT) (WIKSTRÖM, OBERWITTLER et al. 2012). Algemeen gaan we uit van het feit dat mensen bij het maken van keuzes beïnvloed worden door preferenties, opportuniteiten en beperkingen, vooronderstellingen en subjectieve verwachtingen. Normatieve preferenties zijn sociale normen (het morele kompas) die handelen als leidraad voor gedrag. Niet-normatieve preferenties zijn andere factoren, zoals eigenbelang (niet te verwarren met egoïsme), bindingen die elementen zijn die het vormen van een intentie kunnen beïnvloeden. Opportuniteiten zoals de aanwezigheid van verleidelijke elementen, provocatie, een criminogeen moreel klimaat (of beperkingen zoals de aanwezigheid van controle) worden gevormd in de sociale omgevingen waaraan personen worden blootgesteld. Individuen maken beslissingen in een onzekere context. De normatieve en niet-normatieve attitudes worden gevormd op basis van subjectieve evaluaties van de waarde die men aan objecten, normen, enz. hecht. Al deze elementen spelen mee bij het vormen van intenties en het maken van keuzes.

Aangezien dit onderzoek zich echter niet toespitst op handelingen, maar op het vormen van intenties tot het plegen van handelingen zijn we ook beïnvloed door de theorie van de geplande actie. In deze zeer goed gekende psychologische theorie wordt aandacht besteed aan de determinanten van intenties. In de theorie van het gepland gedrag worden intenties beschouwd als de meest directe voorloper van handelen. Als intenties om een winkeldiefstal te plegen sterk zijn, dan is de kans dat een individu daadwerkelijk een winkeldiefstal pleegt groot. Terwijl vele criminologische studies daadwerkelijk regel overtredend gedrag onderzoeken, brengt het meten van gedrag een aantal praktische en methodische moeilijkheden met zich mee die in het criminologische onderzoek niet steeds aan bod komen. Om dat te verduidelijken, maken we gebruik van de psychologische inzichten van FAZIO EN OLSON (2003). FAZIO EN OLSON (2003) beargumenteerden dat het specifieke meetniveau van gedrag een aantal problemen

oplevert in de vergelijking met attitudes en intenties. Gedrag is altijd situatie-gebonden, terwijl normen, attitudes en intenties dat in mindere mate zijn. Een intentie kan onveranderd blijven gedurende enkele weken, maar de situationele mogelijkheid om een handeling uit te voeren verandert veel sneller: de ene week is de andere niet. Ondanks die beperking is het interessant vast te stellen dat intenties een hoge voorspellende waarde hebben voor gedrag. Daarom is ervoor gekozen om in dit onderzoek gedragsintenties met betrekking tot winkeldiefstal te onderzoeken. Volgens het Model van Gepland Gedrag hebben niet alleen attitudes, maar ook subjectieve normen en waargenomen gedragscontrole invloed op gedragsintenties. Gedragsintenties zijn gebaseerd op subjectieve waarschijnlijkheden. Dat betekent dat het de persoonlijke inschatting is van iemand of hij of zij het gedrag zal stellen. Subjectieve normen verwijzen in de theorie van het gepland gedrag naar de sociale druk die een persoon ervaart om gedrag wel of niet te vertonen in een context (AJZEN, 1991). Over het algemeen komt deze sociale druk van vrienden (de peer-group), verwanten (familieleden) of in het algemeen van individuen met wie men zich vereenzelvigd (de referentiegroep). In de brede versie van de rationele keuzetheorie zijn dit beperkingen of opportuniteiten en in de situationele handelingstheorie is dit de handelingscontext.

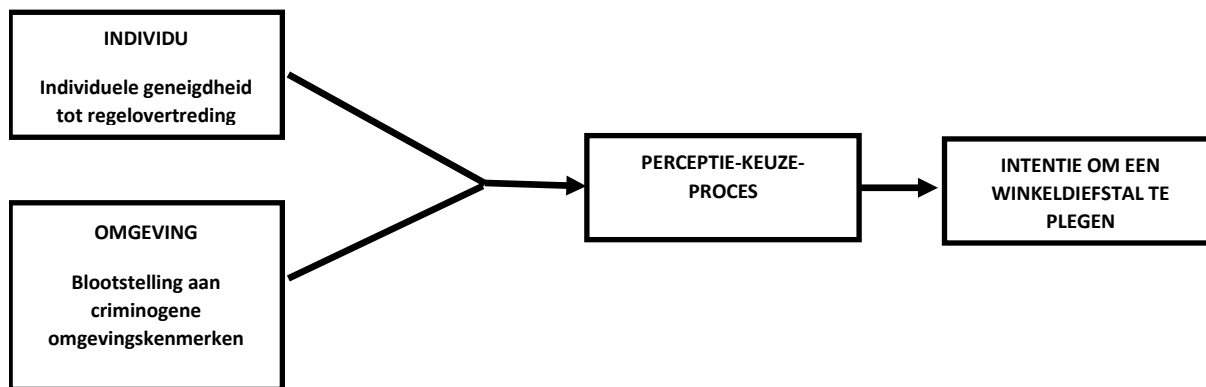
Ons inziens kunnen de inzichten uit deze theorieën met elkaar gecombineerd worden. Onze proposities kunnen worden gestaafd vanuit de brede versie van de rationele keuzetheorie van OPP (2017) en het Model van Gepland Gedrag van FISHBEIN EN AJZEN (2011). Maar omdat deze studie specifiek over de intentie tot winkeldiefstal gaat, wordt eveneens teruggegrepen naar een geavanceerde criminologische theorie, de situationele handelingstheorie (SAT) (WIKSTRÖM, OBERWITTLER et al. 2012). SAT beargumenteert dat het plegen van delicten het gevolg is van een individueel overwegingsproces dat het *perceptie-keuze-proces* wordt genoemd. Dit perceptie-keuze-proces is volgens SAT de *directe oorzaak* van regelovertreding en wordt in gang gezet door de wisselwerking tussen het individu en de omgeving waarin hij of zij zich bevindt. Deze wisselwerking is het samenkomen in tijd en ruimte van een individu met bepaalde persoonlijke kenmerken in een omgeving met bepaalde kenmerken. Volgens SAT omvat het perceptie-keuze-proces twee stappen: ten eerste dient het individu regelovertreding te *percipiëren* als een mogelijke gedragsoptie. De perceptie van gedragsopties is de reactie van het individu op een bepaalde externe motivatie (temptatie of provocatie). In tweede instantie wordt het keuzeprocess geïnitieerd. Keuze wordt in SAT gedefinieerd als de intentie om op een bepaalde manier te handelen (WIKSTRÖM & TREIBER 2016). De *perceptie* is echter cruciaal omdat het de gedragsopties bepaalt die het individu in overweging

neemt vooral een keuze te maken. De kans dat een individu, die het plegen van delicten wel ziet als een gedragsalternatief, er daadwerkelijk ook voor kiest om regels te overtreden is veel groter dan voor een individu die regelovertreiding niet in overweging neemt. Het individu dat regelovertreiding wel beschouwt als een mogelijk handelingsalternatief, zal door bepaalde factoren uit de omgeving waaraan hij of zij wordt blootgesteld veel sneller *getriggerd* worden.

Welke handelingsopties het individu percipieert, hangt af van de persoonlijke moraliteit en van de morele normen van de context waarin het individu zich bevindt. De mate waarin het plegen van delicten wordt gezien als een handelingsalternatief wordt bepaald door iemands individuele geneigdheid tot regelovertreiding (verder afgekort: geneigdheid) en de mate waarin iemand blootgesteld wordt aan een omgeving met bepaalde criminogene kenmerken (verder afgekort: blootstelling). Een criminogene omgeving wordt bepaald door diens morele context (de normen en waarden die er in nageleefd worden), de mate waarin de normen worden gehandhaafd en de mate waarin temptaties of verleidingen en provocaties aanwezig zijn. In een criminogene omgeving wordt regelovertreiding (moreel) aangemoedigd of zijn er minstens opportuniteiten aanwezig om delicten te plegen. Bijvoorbeeld, ongestructureerd vrije tijd doorbrengen met delinquente vrienden zonder toezicht wordt beschouwd als sterke indicator voor blootstelling aan criminogene settings (OSGOOD ET AL. 1996, SVENSSON & PAUWELS 2008).

De individuele geneigdheid wordt gevormd door de persoonlijke moraliteit (dit zijn normatieve evaluaties van morele waarden, gecombineerd met de belangrijke morele emoties schuld en schaamte) en het vermogen om zelfcontrole uit te oefenen (i.e. de capaciteit te weerstaan aan externe druk zoals temptaties en provocaties). Mensen verschillen in hun individuele geneigdheid of propensity: voor de ene is het overtreden van regels moreel aanvaardbaar. Zo iemand heeft dan een hoge criminogene geneigdheid. Een ander tolereert regelovertreiding niet voor zichzelf. Zo iemand heeft een lage criminogene geneigdheid. Mensen verschillen ook in de mate waarop ze reageren op allerlei prikkels uit de omgeving zoals temptaties en provocaties. Wordt een individu met een hoge geneigdheid blootgesteld aan een criminogene omgeving, dan is de kans zeer groot dat regelovertreiding plaatsvindt (WIKSTROM & TREIBER 2016). Voor een persoon die het plegen van delicten niet eens in overweging neemt, is de kans veel kleiner dat hij/zij door omgevingsprikkels (i.e. temptaties, provocaties) zal getriggerd worden tot regelovertreiding. In de onderstaande figuur vatten we het situationele model schematisch samen.

Figuur 1: Visuele voorstelling van het situationele model (gebaseerd op Wikström, 2004)

De mate waarin iemand een criminogene geneigdheid ontwikkelt of blootgesteld wordt aan een criminogene omgeving wordt bepaald door de individuele biosociale ontwikkeling. Verschillende factoren en processen worden in SAT genoemd als determinanten voor de ontwikkeling van de individuele criminogene geneigdheid. Belangrijke factoren daarbij zijn een hechte band met de ouders, ouderlijk toezicht, de schoolcontext, de invloed van vrienden, de invloed van buurtcriminaliteit (zie o.a. BRONFENBRENNER 1988, CATALANO & HAWKINS 1996; FARRINGTON 2003). Het valt echter buiten de doelstelling van deze bijdrage om dit sociaalecologische model in SAT gedetailleerd te beschrijven. Het uitgangspunt is dat individuele ontwikkeling gevormd wordt door genen, (familiale) omgeving en het effect van sociale interacties (BENSON 2012). Al deze elementen worden beschouwd als *indirecte oorzaken* van regelovertrading. SAT beargumenteert dat accumulatie van negatieve factoren uit de ontwikkelingscontext slechts indirect een invloed hebben op de keuze om een delict te plegen omdat het effect zich manifesteert via de ontwikkeling van een individuele criminele geneigdheid (i.e. de persoonlijke morele normen, waarden, de morele emoties en de capaciteit om zelfcontrole uit te oefenen) en via de ontwikkeling van een bepaalde *lifestyle*. *Het principe van de morele correspondentie* houdt in dat *morele correspondentie of morele congruentie* tussen individuele morele waarden en morele regels van de context leidt naar de intrinsieke motivatie om regels te volgen.

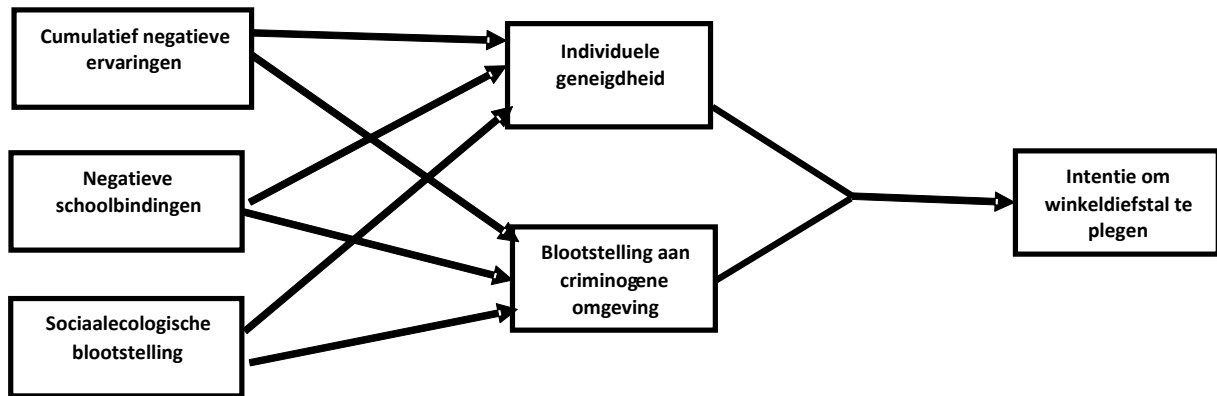
Schematische weergave van het conceptuele model

In de figuur hierna brengen we de centrale concepten en hun onderlinge relatie schematisch samen. Een conceptueel model is steeds een vereenvoudigde weergave van een deel van de werkelijkheid. De richting van de pijlen verwijst naar het effect dat kenmerken uitoefenen op

elkaar. We pretenderen geen causaliteit. Anderzijds is het wel zo dat een oorzaak-gevolg relatie op zijn minst een samenhang veronderstelt tussen de kenmerken.

Figuur 2 Vereenvoudigd conceptueel model

4. Data en methode

De data zijn afkomstig van de derde Belgische editie van de *International Self-Report Study of Delinquency (ISRD-3)*. Het is één van de eerste grootschalige cross-nationale zelfrapportage studies met betrekking tot jeugddelinquentie met een expliciet vergelijkend design en methodologie (JUNGER-TAS et al. 2012). ISRD is een *dark number*-onderzoek, een internationaal samenwerkingsproject tussen verschillende universitaire onderzoekscentra. De pioniersstudie werd ontwikkeld door het Nederlandse Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum (WODC) en is voor het eerst afgenomen in 1991-1992 in 13 deelnemende landen (12 Europese landen en USA). Aangezien deze studie in andere bijdragen reeds uitgebreid aan bod is gekomen, houden we de beschrijving ervan hier beperkt³. De doelgroep van de survey zijn jonge adolescenten van 12-15 jaar die bevroegd worden over het plegen van delicten, hun slachtofferschap en middelengebruik (alcohol, drugs). Elke editie van ISRD legt de klemtoon op specifieke criminologische theorieën. In totaal namen 4758 respondenten deel aan de Belgische ISRD-3. De respondenten zijn afkomstig uit Wallonië (Luik en Verviers in totaal 1945 respondenten) en Vlaanderen (Gent en Aalst in totaal 2813 respondenten). De doelgroep zijn adolescenten uit de eerste 4 jaren van het secundair onderwijs. Dit komt overeen met de leeftijdsgroepen 12-16 jaar. Het schoolniveau van de

³ Voor meer informatie verwijzen we naar de technische rapporten van ISRD: GAVRAY 2015; JUNGER-TAS 2010; JUNGER-TAS & HAEN-MARSHALL 2012; JUNGER-TAS et al. 2012; MARSHALL & ENZMANN 2012; PAUWELS et al. 2015

leerlingen varieert. In de eerste 2 leerjaren werd een onderscheid gemaakt tussen het A-type (algemeen vormend) en het B-type (technisch en beroepsgericht). In het derde en vierde jaar werd verder gespecificeerd naar algemeen vormend, technisch-, beroeps- en artistiek gericht onderwijs.⁴

5. Beschrijving van de steekproef

We geven kort een beschrijving van de steekproef. De totale effectieve Belgische steekproefomvang van de ISRD-3-survey bedraagt 4758 respondenten: 50.1% jongens en 49.9% meisjes. 16.4% van de ondervraagde adolescenten is 12jaar of jonger, 43.7% is 13 of 14 jaar oud. 60.1% van de respondenten zijn 14jaar of jonger. 39.9% is ouder dan 14 jaar. 5.9% van de respondenten is 17jaar of ouder. Van de respondenten is 59.1% Belg (i.e. beide ouders geboren in België). 40.9% heeft minstens één ouder met een andere immigratie-achtergrond. Dit betekent een oververtegenwoordiging van jongeren uit een gezin met een andere immigratie-achtergrond. Waarschijnlijk het gevolg van het feit dat de survey werd afgenomen in 4 verstedelijkte omgevingen (2 grote steden en 2 middelgrote steden) en de concentratie van scholen in deze steden. Het merendeel van de ondervraagde jongeren (72.2%) groeit op in een twee-ouder gezin (door vader en moeder of stiefouders). In bijna 1 op de 3 gezinnen (27.8%) gebeurt de opvoeding door één ouder (of nog een andere situatie). Ongeveer 1/3 van de respondenten gaat naar school in één van grote steden: 33.8% in Gent (Vlaanderen) en 28.7% in Luik (Wallonië). In Aalst (Vlaanderen) werden 1204 schoolgaande jongeren (25.3%) bevraagd, in Verviers (Wallonië) werden er 581 respondenten bevraagd, het laagste aantal van de steekproef (12.2%). 2938 respondenten (61.7%) volgen algemeen vormend onderwijs (A-stroom en ASO) en 38.3% van de scholieren volgt een technisch gerichte opleiding (B-stroom en TBK). 83% geeft aan nooit te hebben gespijbeld, 17% deed dat wel. Een meerderheid (61.4%) hoefde een schooljaar niet over te doen. 1825 respondenten (38.6%) deed minstens één schooljaar opnieuw.

---

⁴ Aangezien heel recentelijk een andere studie werd gepresenteerd in het handboek politiediensten op basis van deze zelfde data, verwijzen we naar deze vorige studie voor details (PAUWELS, 2017) Alle scholen werden eerst schriftelijk en vervolgens telefonisch gecontacteerd. Scholen die toestemming gaven om mee te werken, werden geselecteerd in de steekproef. De finale steekproeftrekking zijn aselekt geselecteerde klassen: de eerste eenheden. In totaal werden in België 66 scholen geselecteerd met 195 klassen: 30 scholen en 195 klassen in de Vlaamse steekproef en 36 scholen en 121 klassen in de Waalse steekproef. We merken op dat clustersteekproeven van klassen in scholen kunnen leiden naar uitval op schoolniveau met nadelige gevolgen voor de representativiteit van de steekproef. Toestemming van de ouders gebeurde op basis van *passive informed consent* (i.e. de toestemming werd door de ouders niet uitdrukkelijk geweigerd). Alle leerlingen aanwezig in de klas werden bevraagd via *paper & pencil*-methode. De leerlingen vulden zelf de enquête in. De afnames vonden plaats van september 2013 tot januari 2014 door minimaal twee enquêteurs, vaak academische medewerkers van de organiserende universiteiten en duurden ongeveer 50 minuten.

6. Operationalisering van de centrale concepten

Hierna wordt de operationalisering van de centrale concepten kort omschreven. Voor meer gedetailleerde informatie aangaande de schaalconstructen, de exacte verwoording van de items, factorladingen en alpha-waarden verwijzen we naar ISRD-3 technische rapporten (DE BUCK, KOELEMEN & PAUWELS, 2015; PAUWELS et al. 2015) De uitkomstvariabele **intentie om een winkeldiefstal te plegen** is gebaseerd op antwoorden van de respondenten op een scenario-vraag in de survey. Gevraagd wordt indien de respondent zich kan voorstellen iets dat hij/zij altijd heeft gewild maar nooit kon betalen (zoals een dure T-shirt, CD of parfum) zou meenemen uit een grote winkel (zonder te betalen). De respondent kan kiezen uit 5 antwoordmogelijkheden (van 'zeker niet' tot 'zeker wel'). De variabele is dichotoom gemaakt voor analyse-doeleinden : '1' is wel intentie en '0' is geen intentie en fungeert als referentie-categorie.

Kenmerken uit de individuele ontwikkelingscontext zijn gescoord als cumulatieve risicofactoren. Dit betekent dat hoge scores consistent verwijzen naar een hoger risico op de intentie om een winkeldiefstal te plegen. **Cumulatief negatieve levenservaringen** is de sommatie van een aantal negatieve levenservaringen waarbij aan de respondent wordt gevraagd indien hij/zij ooit één van een aantal ernstige gebeurtenissen heeft meegemaakt zoals dood van (één van de) ouders, ziekte van een significante persoon, alcohol/middelen-gebruik bij één van de ouders, ernstige conflicten tussen de ouders en uit elkaar gaan van de ouders. Hoge scores op deze variabele duiden op een hogere negatieve levenservaring. **Negatieve schoolbindingen** is geoperationaliseerd door de sommatie van drie likertschalen waarin gepeild wordt naar 1) de perceptie van de adolescent met betrekking tot de kwaliteit van de schoolband, 2) het vertrouwen met de leerkracht (i.e. de interactie in de klas tussen de leerkracht en de respondent) en 3) steun van de leerkracht (i.e. de mate waarin de leerkracht gepercipieerd wordt als een steun). Hoge scores op deze schaal verwijzen naar negatieve percepties bij de respondent ten aanzien van interacties op school⁵ **Sociaalecologische blootstelling** is geoperationaliseerd door de sommatie van twee likertschalen waarin gepeild wordt naar de perceptie van de adolescent met betrekking tot het voorkomen van 1) buurtcriminaliteit en 2) schoolcriminaliteit. Hoge waarden verwijzen naar een hoge mate van gepercipieerde desorganisatie in de buurt en op school⁶.

---

⁵ Cronbach's Alpha van de subschalen: schoolband 0.75; vertrouwen leerkracht 0.60; steun leerkracht 0.80.

⁶ Cronbach's Alpha van de subschalen: buurtcriminaliteit 0.85; schoolcriminaliteit 0.73.

Individuele criminogene geneigdheid verwijst naar de mate waarin men bereid is criminaliteit als handelingsalternatief te zien en wordt geoperationaliseerd door de combinatie van de likertschalen die peilen naar 1) laag vermogen tot zelfcontrole⁷ 2) morele normen (Cronbach's alpha 0.77) en 3) geanticiperde schaamte⁸. Hoge waarden verwijzen naar een hoge mate aan individuele criminele geneigdheid. Details kunnen worden gevonden in DE BUCK, KOELEMEN & PAUWELS (2015). **Blootstelling aan criminogene settings** is een multi-dimensioneel concept bestaande uit 'ongestructureerde activiteiten' en 'peerdelinquentie'. Het concept wordt gemeten aan de hand van een gecombineerde index die het risico meet op het doorbrengen van vrijetijd met delinquente vrienden op risicovolle plaatsen. Hoge scores verwijzen naar een hogere mate van blootstelling aan settings die het risico op ouderschap verhogen. Als **statistische controlevariabelen** werden opgenomen in de vergelijking: **geslacht** (0= meisjes, 1= jongens), **leeftijd** (0= 14jaar en jonger, 1= ouder dan 14jaar) en **etnische achtergrond** (0=immigrant, 1=Belg) waarbij immigrant verwijst naar de situatie waarbij minstens één van de ouders niet in België is geboren.

7. Analyse en resultaten

In deze rubriek gaan we over tot toetsing van de proposities. Aangezien de uitkomstvariabele, wel of geen intentie om een winkeldiefstal te plegen, een dichotome variabele is, voeren we logistische regressieanalyses uit. We schatten de netto-effecten van variabelen uit de ontwikkelingscontext, individuele criminogene geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken op de intentie om een winkeldiefstal te plegen aan de hand van een reeks opeenvolgende analyses. We maken gebruik van modelsgewijze logistische regressieanalyses. Eerst bestuderen we de relatieve hoofdeffecten van cumulatief negatieve ervaringen, vervolgens van *blootstelling* en van *geneigdheid*. We presenteren de odds ratio's (OR): dit is een manier om de kans dat een gebeurtenis plaatsvindt te vergelijken tussen verschillende groepen. In voorliggend geval is de gebeurtenis de intentie om een winkeldiefstal te plegen. Odds ratio's zijn eenvoudig te interpreteren als de mate waarin de kans toeneemt dat de gebeurtenis zich voordoet bij toename van de onafhankelijke variabele met één eenheid. Bij afwezigheid van een verband neemt de OR de waarde aan van 1. De OR wijkt af van 1 naar 0 of naar + als het verband sterker wordt (PAUWELS 2012). Bij categorische variabelen worden odds ratio's geïnterpreteerd in relatie tot een referentiegroep. Bijvoorbeeld als jongens de

---

⁷ Cronbach's Alpha van de subschalen: impulsiveness 0.68; risk-taking 0.81.

⁸ Cronbach's Alpha van de subschalen: perceived shaming peers 0.81; perceived shaming teacher 0.84; perceived shaming parents 0.75.

referentiegroep zijn, dan zijn meisjes in de analyse de analysegroep en worden meisjes met jongens vergeleken.

Tot slot nemen we de wisselwerking tussen *propensity* (geneigdheid) en *exposure* (blootstelling) onder de loep. Niet-lineaire interactie-effecten modelleren in logit-modellen is gecompliceerd en leidt vaak tot niet-significante interactietermen terwijl er wel interacties zichtbaar zijn (PAUWELS 2016; SCHULTZ 2016; SVENSSON 2015). Interactie in non-lineaire modellen vereist immers geen significante interactietermen. Vandaar dat we het effect van de wisselwerking tussen propensity en exposure visueel presenteren aan de hand van een lijndiagram.

Tabel 1: effectparameters van variabelen uit de ontwikkelingscontext, individuele criminogene geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken op de intentie om een winkeldiefstal te plegen

Onafhankelijke variabelen	MODEL 1 Odds Ratio	MODEL 2 Odds Ratio	MODEL 3 Odds Ratio	MODEL 4 Odds Ratio
<u>Controle-variabelen</u>				
<i>Geslacht (jongens)</i>	0,66**	0,75*	n.s.	n.s.
<i>Leeftijd (>14jaar)</i>	0,44***	0,51***	0,59***	0,69*
<i>Etniciteit (Belg)</i>	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
<u>Ontwikkelingscontext</u>				
<i>Accumulatie van negatieve ervaringen</i>		1,22**	n.s.	n.s.
<i>Accumulatie van negatieve schoolbindingen</i>		1,67***	1,30***	1,24**
<i>Accumulatie van sociaalecologische .blootstelling</i>		1,34***	1,16*	n.s.
<i>Individuele criminogene geneigdheid</i>			2,43***	2,15***
<i>Blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken</i>				1,60***
Nagelkerke pseudo R² x 100	4,1	12,6	21,7	24
<u>% correcte voorspellingen</u>				
<i>Geen intentie om winkeldiefstal te plegen</i>	100	99,9	99,6	99,5
<i>Intentie om winkeldiefstal te plegen</i>	,0	,9	6,5	9,1
Totaal	92,4	92,4	92,6	92,7

*p:<0.05 **p:<0.01 ***p:<0.001

Statistische controlevariabelen

Het eerste model toont het effect van de statistische controlevariabelen op de intentie om een winkeldiefstal te plegen. De resultaten laten zien dat gender en leeftijd significant samenhangen

met de scenario-keuze. De verklaringswaarde van dit model is echter zeer klein. Nagelkerke pseudo R square bedraagt slechts 4,1%. De classificatieplots tonen aan dat de intentie om geen winkeldiefstal te plegen, kon voorspeld worden in 100% van de geobserveerde gevallen. Het blijkt goed mogelijk te voorspellen wanneer de respondent niet de intentie heeft om een winkeldiefstal te plegen maar niet wanneer de respondent wel de intentie heeft.

Effecten van variabelen van de ontwikkelingscontext

In het tweede model worden variabelen van de individuele ontwikkelingscontext toegevoegd: accumulatie van negatieve ervaringen, negatieve schoolbindingen en sociaalecologische blootstelling. Alle variabelen hangen samen met de scenariokeuze en doen de kans om te kiezen voor het plegen van een winkeldiefstal significant stijgen. We zien dat accumulatie van negatieve schoolbindingen het sterkste positieve effect heeft (Odds Ratio: 1,67; $p < 0.001$), gevolgd door sociaalecologische blootstelling (Odds Ratio: 1,34; $p < 0.001$) en cumulatief negatieve ervaringen (Odds Ratio: 1,22; $p < 0.01$). In dit model is negatieve schoolbindingen de sterkste voorspeller voor de intentie tot het plegen van een winkeldiefstal. De controlevariabelen gender en leeftijd behouden een significant effect: meisjes en jongere respondenten hebben minder kans om de intentie een winkeldiefstal te plegen te overwegen dan jongens en oudere respondenten. Toevoeging van variabelen uit de ontwikkelingscontext doet de verklaringswaarde van dit model stijgen. De waarde van Nagelkerke pseudo R square bedraagt 12,6% maar blijft eerder beperkt. Het percentage correcte voorspellingen wijzigt nauwelijks (99,9%). Het blijkt goed mogelijk te voorspellen wanneer de respondent niet de intentie heeft om een winkeldiefstal te plegen maar niet wanneer de respondent wel de intentie heeft. Hoewel deze elementen blijken mee te spelen, kan vanuit theoretisch oogpunt wel aannemelijk gemaakt worden waarom de effecten niet zo sterk zijn. Intenties blijken immers gevormd te worden door individuele en situationele kenmerken, die op hun beurt door achterliggende factoren worden verklaard.

Effecten van individuele criminogene geneigdheid

In het derde model gaan we na of de effecten van kenmerken uit de individuele ontwikkelingscontext standhouden wanneer we controleren voor de individuele criminogene geneigdheid. Geneigdheid heeft een sterk significant effect op de kans te kiezen voor het plegen van een winkeldiefstal (Odds Ratio: 2,43; $p < 0.001$). Het effect van variabelen uit de ontwikkelingscontext daalt of is niet langer significant. Dit is een indicatie voor partiële

mediatie of het feit dat het effect van variabelen uit de ontwikkelingscontext op de scenario-keuze deels verloopt via de individuele criminele geneigdheid. De effecten verdwijnen immers niet volledig, vandaar partiële mediatie. Accumulatie van negatieve schoolbindingen (Odds Ratio: 1,30; $p < 0.001$) en sociaalecologische blootstelling (Odds Ratio: 1,16; $p < 0.05$) behouden een positief effect. Wanneer we rekening houden met geneigdheid dan stijgt de verklaaringswaarde van het model. Nagelkerke pseudo R square bedraagt nu 21,7%. Correcte voorspellingen bedragen 6,5% voor een positieve scenario-keuze (=wel intentie om winkeldiefstal te plegen) en 99,6% voor een negatieve scenario-keuze (=geen intentie om winkeldiefstal te plegen).

Effecten van blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken

In het volledige model tenslotte houden we rekening met blootstelling aan criminogene omgevingskenmerken. Blootstelling heeft een sterk positief effect op de scenario-keuze (Odds Ratio: 1,60; $p < 0.001$). Geneigdheid blijft echter de sterkste voorspeller (Odds Ratio: 2,15; $p < 0.001$). Het effect van variabelen uit de ontwikkelingscontext daalt verder of is niet langer significant. Enkel het effect van negatieve schoolbindingen verdwijnt niet volledig maar blijft significant en positief (Odds Ratio: 1,24; $p < 0.01$). Van de controlevariabelen behoudt enkel leeftijd een klein significant negatief effect. De verklaaringswaarde van het volledige model is nu 24% en het percentage correcte voorspellingen bedraagt nu 9,1% in de geobserveerde gevallen waarbij de respondent de intentie heeft om een winkeldiefstal te plegen. Het blijft echter beter mogelijk te voorspellen wanneer een respondent niet de intentie heeft om een winkeldiefstal te plegen dan wanneer hij/zij er wel voor kiest. Het overall percentage correcte classificaties bedraagt 92,7%.

De resultaten van de regressieanalyses bevestigen de eerste en tweede propositie. Factoren uit de ontwikkelingscontext verhogen de kans om ervoor te kiezen een winkeldiefstal te plegen, met de variabele negatieve schoolbindingen als sterkste voorspeller maar wanneer we rekening houden met de individuele criminele geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken dan dalen de effecten op de individuele intentie om een winkeldiefstal te plegen. Geneigdheid en situationele blootstelling hebben een directe impact op de intentie tot het plegen van een winkeldiefstal en verhogen aanzienlijk de kans om ervoor te kiezen een winkeldiefstal te plegen. De individuele criminele geneigdheid is de sterkste voorspeller. Dit is tevens in overeenstemming met de argumentatie in de Situationele Actietheorie. Kenmerken uit de individuele ontwikkelingscontext hebben een effect op de

intentie om een winkeldiefstal te plegen via hun effect op de individuele moraliteit. De effecten van de factoren uit de ontwikkelingscontext verdwijnen echter niet volledig. Accumulatie van negatieve schoolbindingen behoudt een rechtstreekse impact op de keuze om een winkeldiefstal te plegen.

In de vorige paragraaf keken we naar de hoofdeffecten van de theoretische concepten. In onze derde propositie veronderstelden we echter dat het effect van de situationele blootstelling niet voor elk individu even sterk is maar afhankelijk van de individuele kenmerken en veronderstelden we dat via het principe van de morele correspondentie een amplificatie-effect zou moeten optreden. We presenteren hierna de resultaten van de interactie-effecten aan de hand van een logistische regressie die expliciet met de wisselwerking rekening houdt onder de vorm van een interactieterm. De wisselwerking wordt tevens gepresenteerd aan de hand van een lijndiagram waarin de voorspelde probabiliteiten worden weergegeven voor de verschillende combinaties van blootstelling en geneigdheid.

Tabel 2: effectparameters van de wisselwerking tussen individuele criminogene geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken op de intentie om een winkeldiefstal te plegen

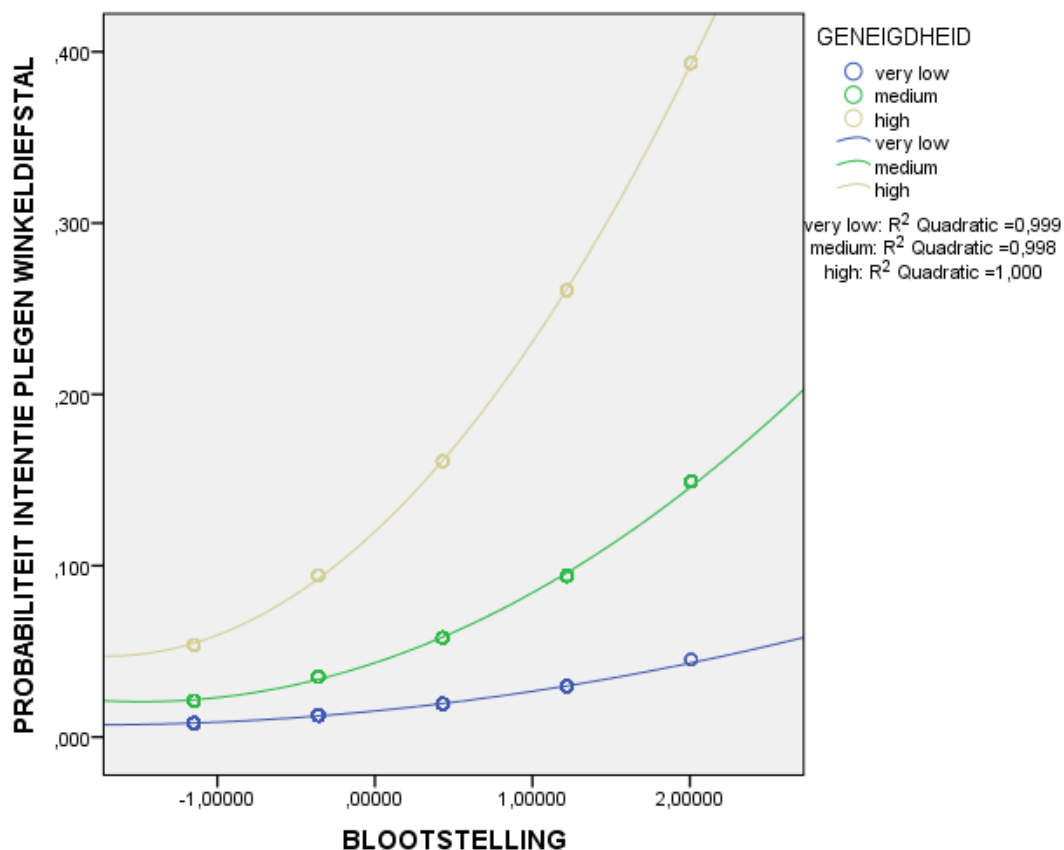
Onafhankelijke variabelen	MODEL 1 Odds Ratio	MODEL 2 Odds Ratio	MODEL 3 Odds Ratio
<u>Controle-variabelen</u>			
<i>Geslacht (jongens)</i>	0,66**	0,75*	n.s.
<i>Leeftijd (>14jaar)</i>	0,44***	0,51***	0,54***
<i>Etniciteit (Belg)</i>	n.s.	n.s.	n.s.
<u>Ontwikkelingscontext</u>			
<i>Accumulatie van negatieve ervaringen</i>		1,22**	1,19*
<i>Accumulatie van negatieve schoolbindingen</i>		1,67***	1,57***
<i>Accumulatie van sociaalecologische .blootstelling</i>		1,34***	1,27***
<i>Interactie-term : blootstelling x geneigdheid</i>			1,48***
Nagelkerke pseudo R² x 100	4,1	12,6	16,3
<u>% correcte voorspellingen</u>			
<i>Geen intentie om winkeldiefstal te plegen</i>	100	99,9	99,6
<i>Intentie om winkeldiefstal te plegen</i>	,0	,9	6,1
<i>Totaal</i>	92,4	92,4	92,5

*p:<0.05 **p:<0.01 ***p:<0.001

Tabel 2 toont de logistische regressie-parameter wanneer we rekening houden met de wisselwerking tussen criminogene blootstelling en individuele criminogene geneigdheid. We merken dat de interactie-term significant en positief is (Odds Ratio: 1,48; $p < 0.001$). Interactie-effecten kunnen nooit zonder de hoofdeffecten worden geïnterpreteerd. In de lijngrafiek (fig.3) hieronder presenteren we de resultaten van de logistische regressieanalyse die het hoofdeffect van blootstelling aan criminogene settings weergeven voor drie groepen van individuen: diegenen die laag (< 1 standaardafwijking), matig (-1 std - $+1$ std) en hoog ($< +1$ std) scoren. We zien dat de geneigdheid tot het zien van criminaliteit als alternatief wordt getriggerd in geval van matige en sterke blootstelling. Bij afwezigheid van geneigdheid speelt blootstelling aan criminogene settings geen rol bij het vormen van de intentie om een winkeldiefstal te plegen. We vinden hiermee duidelijk empirische ondersteuning voor het principe van de morele correspondentie (propositie 3).

Figuur 3: wisselwerking tussen blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken en individuele criminogene geneigdheid aan de hand van een lijndiagram

8. Besluit en discussie

In deze bijdrage werd expliciet het idee getest dat de keuze voor het plegen van een winkeldiefstal bepaald wordt door de specifieke wisselwerking tussen individuele kenmerken en omgevingskarakteristieken. We namen een belangrijke basisassumptie van SAT onder de loep en onderzochten of er empirische ondersteuning was voor de wisselwerking tussen individuele criminogene geneigdheid en blootstelling aan criminogene omgevingskarakteristieken. We vonden empirische ondersteuning voor de eerste en tweede propositie. Kenmerken die verwijzen naar factoren in de individuele ontwikkelingscontext (accumulatie van negatieve ervaringen, negatieve schoolbindingen en sociaalecologische blootstelling) verhogen de kans dat een respondent kiest om een winkeldiefstal te plegen. De verklaring hiervoor is dat blootstelling aan ontwikkelingscontexten ook signalen uitzendt dat regelovertreding getolereerd wordt. Dit wordt meegenomen bij het vormen van intenties. Wanneer we de geneigdheid en situationele blootstelling echter in rekening brengen dan behoudt enkel negatieve schoolbindingen een direct effect. Deze bevinding is consistent met de aanname in SAT dat variabelen van de ontwikkelingscontext dienen beschouwd als indirecte oorzaken in het perceptie-keuzeprocess. We vonden tevens evidentie voor de derde propositie. We toonden aan dat het effect van blootstelling afhankelijk is van het niveau van iemands geneigdheid tot regelovertreding, met ander woorden: *adolescenten die hoog scoren op geneigdheid zijn veel meer vatbaar voor blootstelling aan criminogene settings dan adolescenten die laag scoren op criminele geneigdheid*. Een individu met een hoge criminogene geneigdheid maakt meer kans om de intentie te vormen wanneer hij of zij in hogere mate wordt blootgesteld aan een criminogene omgeving.

Deze bevindingen zijn belangrijk voor een beter begrip van oorzaken van winkeldiefstal. Uit de resultaten blijkt dat de individuele criminogene geneigdheid of de combinatie van moraliteit en capaciteit om zelfcontrole uit te oefenen een belangrijke verklarende factor is van regelovertreding. De keuze om een winkeldiefstal te plegen is het resultaat van de specifieke wisselwerking tussen individu en de setting waarin hij/zij zich bevindt. Adolescenten laten zich bij de keuze om een winkeldiefstal te plegen leiden door zowel individuele- als door omgevingskenmerken. Blootstelling aan een criminogene omgeving (voorbeeld criminele vrienden) heeft een groter effect op een individu met een hogere criminele geneigdheid.

Een aantal kritische bedenkingen echter zijn hier op hun plaats. De veronderstelling dat een individu een moreel beslissingsproces doorloopt vooraleer een delict te plegen, is in de

criminologie nog maar zeer beperkt getoetst (HAAR & WIKSTRÖM 2010; WIKSTRÖM et al. 2012). Zelfs partiële toetsen zijn zeldzaam (zie PAUWELS 2016). In deze bijdrage was het niet mogelijk om kenmerken van de omgeving te laten variëren en/of te combineren teneinde na te gaan of het perceptie-keuzeproces (het morele overwegingsproces) onder bepaalde omstandigheden sneller geactiveerd wordt bij bepaalde respondenten. Zo is het best denkbaar dat provocatie in combinatie met aan-of afwezigheid van sociale controle (vb. bewakingspersoneel of camera's) bij bepaalde individuen een sterker effect heeft op de keuze om een winkeldiefstal te plegen. Dergelijke effecten meten zijn niet mogelijk aan de hand van een traditionele zelfrapportage studie. Daarvoor zijn andere meetinstrumenten noodzakelijk zoals (quasi)-experimenteel onderzoek dat binnen het criminologische onderzoekdomein omwille van ethische/praktische redenen niet steeds mogelijk is. Recent wordt in Belgisch criminologisch onderzoek gebruik gemaakt van scenario-vignetten. In een replicatiestudie op basis van gerandomiseerde scenario-vignetten vond PAUWELS (2016)⁹ dat aanwezigheid van provocatie in het scenario zeer belangrijk is bij de keuze van de respondent om te kiezen voor gebruik van geweld in de klas. De resultaten tonen een significante toename in de proportie respondenten die kiezen voor geweld in geval van provocatie. Dit bleek zo te zijn voor alle respondenten maar vooral voor respondenten met hoge individuele criminele geneigdheid. Uit de studie blijkt een significante wisselwerking tussen criminogene omgeving en de keuze voor geweld bij individuen met midden- en hoge geneigdheid. Dergelijk onderzoek verdient in elk geval meer navolging.

De vraag kan echter gesteld worden of intenties steeds worden uitgevoerd. Zou een individu werkelijk overgaan tot het plegen van delicten wanneer alle omgevingsfactoren in acht worden genomen? De relatie tussen moraliteit, morele gedragsintenties en morele actie is niet consistent omdat mensen geen robots zijn die rationele keuzes maken maar afwegingen maken gebaseerd op hun preferenties, vooronderstellingen en situationele componenten. Het feit dat de predicties beter worden als we situationele elementen met normatieve elementen combineren sterkt ons in het idee dat verder onderzoek steeds moet rekening houden met die wisselwerkingen. Concreet kan toekomstig onderzoek zich focussen op een meer verfijnde analyse van de effecten van sub-dimensies van de individueel criminele geneigdheid en hun

---

⁹ Deze replicatie-studie, gebaseerd op de scenario-studie van HAAR & WIKSTRÖM (2010), is gebaseerd op een online versie waarbij randomisatie van blootstelling aan omgevingskenmerken mogelijk wordt gemaakt aan de hand van een voorgeprogrammeerd systeem in de survey. Verschillende elementen in het scenario worden ad random op een verschillende manier gepresenteerd aan de respondenten zodat elke respondent blootgesteld wordt aan een bepaalde combinatie van het scenario. Voor een gedetailleerde beschrijving van de studie: zie PAUWELS, 2016.

interacties met de omgeving. Meer bepaald kan de impact van morele cognities, morele emoties schaamte, schuld en de capaciteit om zelfcontrole uit te oefenen op intenties om delicten te plegen afzonderlijk bestudeerd worden in wisselwerking met situationele kenmerken. Ook de rol van ervaringen (vroegere ervaringen met winkeldiefstal, en dan bedoelen we vroegere positieve ervaringen die als bekrachtigers kunnen werken) kunnen in toekomstig onderzoek worden meegenomen.

De rol van motivatie in de situationele handelingstheorie

Wanneer een individu zo min mogelijk obstakels ervaart in het werk en zoveel mogelijk interne en externe stimulans ervaart om een handeling uit te voeren, kan men verwachten dat de motivatie en efficiëntie het hoogst zijn. Geldt dit ook met betrekking tot regelovertrekend handelen zoals winkeldiefstal? Als een individu gemotiveerd is om regelovertrekend gedrag te stellen (bijvoorbeeld een winkeldiefstal te plegen), zijn de attitudes dan positiever en de intenties sterker om het daadwerkelijk te doen? De situationele handelingstheorie geeft daar geen afdoende antwoord op, aangezien deze theorie ervan uitgaat dat motivatie een noodzakelijke maar onvoldoende voorwaarde vormt voor het stellen van gedrag. Echter, er zijn argumenten om in toekomstig onderzoek toch motivatie een meer specifieke plaats te geven. Dat kan door inzichten te combineren uit het MODE-model van FAZIO (1990). Uit het MODE-model (MODE staat voor “Motivation and Opportunity of Development of deliberative and automatic modes of action”) van FAZIO (1990) blijkt dat mensen die sterk gemotiveerd zijn om gedrag uit te voeren en in de gelegenheid zijn om gedrag te overwegen, sterkere intenties vormen om gedrag uit te voeren dan mensen die dat niet zijn. Betekent dit voor de criminologie dat individuen een positievere attitude ten opzichte van regelovertreding vormen, als zij sterk gemotiveerd zijn om een regel te overtreden? Over de rol van motivatie is al heel veel inkt gevloeid in het verleden. Echter, vooralsnog is dit een hiaat in ons onderzoek naar de determinanten van regelovertrekend gedrag en dit heeft implicaties voor de aanpak ervan, want de motivatie en gelegenheid tot overwegen kan door sociale en situationele (politie) preventie voorkomen worden.

9. Implicaties van de bevindingen voor de preventie van winkeldiefstal

Wat betekent dit nu voor een effectieve benadering van criminaliteitspreventie (WIKSTRÖM & TREIBER, 2016). Effectieve criminaliteitspreventie van winkeldiefstal is het resultaat van

maatregelen en beleid dat succesvol inzet op de aanpak van oorzaken (gebeurtenissen extern of intern aan een systeem) en causale mechanismen (intern aan het systeem, die andere causale processen in gang zetten, zoals beslissingsprocessen of handelingen teweeg brengen). Met causale processen bedoelen we natuurlijk processen die regelovertrekend handelen mogelijk maken of verhinderen (inhibitie en disinhibitie; integratie versus desintegratie). Effectieve criminaliteitspreventie vereist interventies die op een succesvolle manier de input in een perceptie-keuzeproses beïnvloeden door een verandering te weeg te brengen in

- (a) de geneigdheid van personen om regelovertrekend handelen als alternatief te zien, door veranderingen te weeg te brengen in *de persoonlijke morele waarden* (met betrekking tot specifieke wetten) en *het vermogen van personen om allerhande temptaties en provocaties te weerstaan* (zelfbeheersing- de interne gebouwde en gelaagde controlesystemen) of
- (b) de criminogene verleidelijke aspecten van de omgeving, door een verandering te brengen in de morele context van de motivatoren (winkels of ketens) in de omgeving of
- (c) het veranderen van de individuele blootstelling van individuen aan criminogene omgevingen.

Het veranderen van de geneigdheid van individuen om regelovertrekend handelen als handelingsalternatief te zien is een kwestie van het ingrijpen in de manier waarop individuen regelovertrekking percipiëren. Mensen dienen het plegen van criminaliteit als onaanvaardbaar te leren zien en mensen moeten geleerd worden om neen te zeggen tegen externe omgevingsdruk en opwindende prikkels uit de omgeving die tot criminaliteit aanzetten. Programma's met educatieve waarde veranderen door het educatieve proces (leerproces) de percepties over regelovertrekking. Het trainen van de cognitieve functies ("*cognitive nurturing*") leidt ertoe dat mensen leren neen te zeggen en provocaties en temptaties leren weerstaan. Sensibilisatieprogramma's kunnen een deel van het verhaal vormen.

Het veranderen van de criminogene verleidelijke aspecten van een omgeving (winkelketen) is een kwestie van die verleidelijke omgevingsaspecten als minder verleidelijk te laten overkomen. Dit kan door angst voor de gevolgen van het toegeven aan verleidelijke aspecten op te drijven- afschrikking of door de morele context van de motivatoren in die omgeving te veranderen. De aanwezigheid van private veiligheidsactoren, en de zichtbare aanwezigheid van politie als die gebeld wordt naar aanleiding van een winkeldiefstal zijn signalen die afradend zouden moeten werken. Het is ook belangrijk om een alternatief discours aan te bieden zodat

individuen anders reageren op gepercipieerde opportuniteiten en spanningen die provocaties kunnen uitlokken.

Het veranderen van de blootstelling aan criminogene omgevingen is een kwestie van het beïnvloeden van de processen van sociale selectie en zelfselectie met als doel te vermijden dat criminogene interacties ontstaan. Hieronder vallen bredere sociale politieke maatregelen zoals het tegengaan van segregatie en ongelijkheid, die de criminogene convergentie van individuen en activiteiten doet convergeren, tot meer specifieke maatregelen die als doel hebben om de persoonlijke preferenties van individuen te veranderen, i.e. de preferenties die maken dat mensen kiezen om deel te nemen of betrokken te geraken in criminogene settings. Winkelketens zouden goed moeten weten welk publiek zij aantrekken om op basis daarvan hun winkels beter te beveiligen. De regelmatige aanwezigheid van politie in winkelstraten en drukke winkels kan een bijdrage leveren aan het tonen dat er sociale controle aanwezig is.

Een allesomvattend geïntegreerd preventief beleid met betrekking tot winkeldiefstal bestaat uit korte termijn maatregelen en lange termijn maatregelen die focussen op de criminogene processen en de gevolgen ervan. Het effectief beïnvloeden van processen van selectie en emergentie (waarom worden individuen wie ze zijn en waarom worden winkels aantrekkelijk voor potentiële daders) is absoluut geen gemakkelijke taak, maar als deze complexe taak succesvol is, dan heeft deze waarschijnlijk een grote impact op criminaliteit. Het is onze opinie dat de grote veranderingen in criminaliteitsniveaus die we de laatste jaren meemaken, te maken hebben met belangrijke veranderingen in de processen van sociale en persoonlijke emergentie en de processen van sociale- en zelfselectie, die een impact hebben op de geneigdheden (het morele kompas) en de criminogene blootstelling. Wat betekent dat nu voor het beleid met betrekking tot criminaliteitspreventie? Er dient een effectief beleid ontwikkeld te worden dat het morele kompas van mensen beïnvloedt en de criminogene blootstelling beïnvloedt. Het veranderen van het morele kompas en criminogene blootstelling gebeurt doorgaans door psychosociale processen in gang te zetten, sociaalecologische processen van emergentie en de relevante processen van sociale- en zelfselectie.

BIBLIOGRAFIE

AJZEN, I. (1991). "The theory of planned behavior." *Organizational behavior and human decision processes* **50**(2): 179-211.

AJZEN, I. & FISHBEIN, M. (2005). "The influence of attitudes on behavior." *The handbook of attitudes* **173**: 221.

BENSON, M. L. (2012). *Crime and the lifecourse: An introduction*, Routledge.

BRONFENBRENNER, U. (1988). "Interacting systems in human development. Research paradigms: Present and future." *Persons in context: Developmental processes*: 25-49.

CATALANO, R. F. & HAWKINS, J. D. (1996). "A theory of antisocial behavior." *Delinquency and crime: Current theories* (1996) **149**.

DE BUCK, KOELEMAN & PAUWELS (2015). Een onderzoek naar individuele verschillen in regelovertredend gedrag op basis van ISRD-3. *Niet gepubliceerd stagerapport*.

FARRINGTON, D. P. (1999). "Measuring, explaining and preventing shoplifting: A review of British research." *Security Journal* **12**(1): 9-27.

FARRINGTON, D. P. (2003). "Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues-the 2002 Sutherland Award address." *Criminology* **41**(2): 221-225.

FAZIO, R. H. (1990). "Multiple processes by which attitudes guide behavior: The MODE model as an integrative framework." *Advances in experimental social psychology* **23**: 75-109.

FAZIO, R. H. & OLSON, M. A. (2003). "Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use." *Annual review of psychology* **54**(1): 297-327.

FISHBEIN, M. & AJZEN, I. (2011). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*, Taylor & Francis.

GAVRAY, C. (2015). Technical Report of the ISRD3 Study in Wallonia. *Unpublished technical Report for the ISRD-Steering Committee*.

HAAR, D.-H. & WIKSTRÖM, P.-O. H. (2010). "Crime propensity, criminogenic exposure and violent scenario responses: Testing situational action theory in regression and Rasch models." *European Journal of Applied Mathematics* **21**(4-5): 307-323.

HIRTENLEHNER, H., et al. (2014b). "Explaining the gender gap in juvenile shoplifting: A power-control theoretical analysis." *Deviant behavior* **35**(1): 41-65.

HIRTENLEHNER, H., et al. (2014a). "Juvenile Shoplifting Delinquency. Findings from an Austrian study." *Practice* (International Edition Vol. 4) **14**: 29.

JUNGER-TAS, J. (2010). "The significance of the international self-report delinquency study (ISRD)." *European journal on criminal policy and research* **16**(2): 71-87.

JUNGER-TAS, J. & HAEN MARSHALL, I. (2012). Introduction to the International Self-Report Study of Delinquency (ISRD-2). *The Many Faces of Youth Crime*. Edited by Haen Marshall, Junger-Tas, Enzmann et al., Springer: p.3-20.

JUNGER-TAS, J., et al. (2012). *The Many Faces of Youth Crime*. New York, Springer.

KLEMKE, L. W. (1982). "Exploring juvenile shoplifting." *Sociology & Social Research*.

KRASNOVSKY, T. & LANE, R.C. (1998). "Shoplifting: A review of the literature." *Aggression and Violent Behavior* 3(3): 219-235.

MARSHALL, I. H. & ENZMANN, D. (2012). Methodology and design of the ISRD-2 study. . The many faces of youth crime. Edited by J. Junger-Tas, Marshall, I. H., Enzmann, D., Killias, M., Steketee, M., & Gruszczynska, B. New York, Springer: pp. 21-65.

OPP, K.-D. (2017 (in press)). "Rational Choice Theory and Methodological Individualism". *The Cambridge Handbook of Social Theory*. Edited by P. E. Kivisto. Cambridge, Cambridge University Press.

OSGOOD, D. W., et al. (1996). "Routine activities and individual deviant behavior." *American Sociological Review*: 635-655.

PAUWELS, L. (2012). *Toegepaste statistiek met SPSS voor criminologen*. Antwerpen, Maklu.

PAUWELS, L. (2016). "Geweld op school als handelingsalternatief? Een partiële toets van het perceptie-keuzeprocess uit de Situationele Actie-Theorie." *Tijdschrift voor Criminologie*. 58(1).

PAUWELS, L., et al. (2015). *Technical Report of the ISRD-3 Study in Flanders*.

PAUWELS, L. (2017). Jeugd-delinquentie, middelengebruik en de veronderstelde rol van religie. Een kwestie van morele gemeenschappen, ascetische levensstijl of schijneffect ? *Handboek Politiediensten, losbladige publicatie, aflevering 121 (februari 2017)*, Wolters Kluwer

SCHULZ, S. (2016). "'Don't Blow Your Cool': Provocation, Violent Coping, and the Conditioning Effects of Self-Control." *Journal of Quantitative Criminology* 32(4): 561-587.

SHEERAN, P. (2002). "Intention—behavior relations: A conceptual and empirical review." *European review of social psychology* 12(1): 1-36.

SVENSSON, R. (2015). "An examination of the interaction between morality and deterrence in offending a research note." *Crime & Delinquency* 61(1): 3-18.

SVENSSON, R. & PAUWELS, L. (2008). "Is a risky lifestyle always "risky"? The interaction between individual propensity and lifestyle risk in adolescent offending: A test in two urban samples." *Crime & Delinquency*.

TVERSKY, A. & KAHNEMAN, D. (1992). "Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty." *Journal of Risk and uncertainty* 5(4): 297-323.

WIKSTRÖM, P.-O. H., OBERWITTLER, D. et al. (2012). *Breaking rules: The social and situational dynamics of young people's urban crime*, OUP Oxford.

WIKSTRÖM, P.-O. H. & TREIBER, K. (2016). Situational Theory: The Importance of Interactions and Action Mechanisms in the Explanation of Crime. *The Handbook of Criminological Theory*. Edited by A. R. Piquero, John Wiley & Sons, Inc.

WIKSTRÖM, P. (2004). "Crime as alternative: towards a cross-level situational action theory of crime causation." *Beyond empiricism: institutions and intentions in the study of crime, advances in criminological theory*. Transaction, New Brunswick.